

РОЗДІЛ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.922.2

ПРАВОВА СИСТЕМА ІЗРАЇЛЮ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

ISRAELI LEGAL SYSTEM: INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL ASPECTS

Васянович О.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Стаття присвячена актуальним питанням визначення особливостей правової системи Ізраїлю. Визначено вплив релігійних норм, правових звичаїв, прецедентного права та романо-германських норм на становлення самобутньої правової системи євреїв. Виокремлено ознаки права Ізраїлю, історичний вплив міжнародних правових систем у ході завоювань та панування у Ізраїлі, охарактеризовано сучасне право та правова система Ізраїлю.

Ключові слова: Тора, Талмуд, правовий звичай, релігійні норми, прецедент, система загального права, система континентального права.

В статье раскрываются актуальные вопросы определения особенностей правовой системы Израиля. Определено влияние религиозных норм, правовых обычаев, прецедентного права и романо-германских норм на становление уникальной правовой системы евреев. Отдельно рассмотрены признаки права Израиля, историческое влияние международных правовых систем в ходе завоеваний Израиля и управления им, дана характеристика современному праву и правовой системе Израиля.

Ключевые слова: Тора, Талмуд, правовой обычай, религиозные нормы, прецедент, система общего права, система континентального права.

The article is devoted to the main aspects of definition of the Israeli legal system. The impact of religious norms, legal practice, English law, Romano-Germanic norms on the formation of unique Jewish legal system. Historical aspects of international law and its influence on Israel, conquests on Israel, characteristics of Israeli modern law and legal system.

Key words: Torah, Talmud, legal custom, religious norms, precedent, common law, civil law system.

Єврейське право є одним із найстаріших у світі: його історія налічує понад три тисячоліття. Іудейському праву притаманна низка неповторних рис, які визначають його самобутність і вирізняють його серед інших релігійних і світських правових систем. Хоча іудейське право поширене у світі значно менше, ніж мусульманське або індуське, однак навряд чи варто недооцінювати надзвичайну тривалість його існування і глибину його впливу протягом цього часу на правові системи різних країн і народів. Природу його пояснюють по-різному: по-перше, його характеризують як сукупність сформованих древніх звичаїв релігійних іудеїв, «правом їх землі», яке є скоріш щось фактичне, ніж юридичне (Б. Лівшиць); по-друге, як сукупність «юридичних норм, що регулюють різні сторони повсякденного життя євреїв та їх вірувань», які є нормами звичаєвого права і дотримуються понад три тисячоліття (З. Фалк); по-третє, як система звичаєвих норм і відповідних етичних принципів, які склалися протягом багатовікової практики тлумачення Талмуду та інших священних книг, а також рішень релігійних (рабинських) судів (І. Інгланд) [1, с. 210-212]. Кожне із цих тлумачень суті іудейського права тісно переплітається одне з одним, і тому важко виділити одне з них.

Існують різні погляди щодо того, чим є іудейське право.

Деякі дослідники розглядають його як право, сформоване давніми звичаями релігійних іудеїв, вважаючи, що це право їхньої землі і що це право (у сучасному його звучанні) є скоріш фактичним, побутовим правилом, ніж юридичною нормою. Для інших дослідників іудейське право є системою звичаєвих норм, яким понад дві тисячі років, що регулюють різні сторони побуту іудеїв, стосуються їхньої віри. Для третіх – іудейське право є системою як звичаєвих релігійних норм, так і відповідних релігійно-етичних принципів, традицій, тлумачень Талмуду, а також інших, визнаних священними, книг і писань, та рішень релігій-

них судів (суду рабина). Таким чином, на думку останніх, уживаються і взаємодіють:

- 1) норми щодо процедур відправлення релігійного культу та ритуалів;
- 2) релігійні норми, що встановлюють поведінку іудеїв у приватному і громадському житті;
- 3) норми, які створюються у наш час, передусім завдяки діяльності судів.

Не можна не погодитися, що нині діюче право Ізраїлю є таким собі нашаруванням різних правових систем. Під впливом різноманітних правових систем ізраїльське право поєднує у собі риси романо-германської, англосаксонської правових систем, іудейського, мусульманського і канонічного права.

Тому досить важко віднести його до певної правової системи. Поруч з древнім єврейським правом існувало мусульманське право, що діяло у часи Османської імперії на території Палестини (Ізраїль входив до складу Палестини). А Османська імперія у свою чергу була підмандатною територією Великобританії (1922–1948). Тому право іудеїв піддалося також впливу правової системи загального права [2, с. 239]. Після того як Великобританія отримала мандат від Ліги Націй на правління у Палестині (1922), було прийнято декрет, за яким усі суди підмандатної території повинні були застосовувати у повному обсязі законодавство Османської імперії, що діяло з 1914 року. Якщо у законодавстві були відсутні норми, що могли врегулювати питання, то застосовувалися норми загального права.

Взагалі, питання приватно-правового характеру у Ізраїлі завжди регулювались єврейськими правовими звичаями (така практики діє і нині), але з 1922 року право власності, наприклад, почало регулюватись кодексом «Маджала»: збірник норм ісламського права ханефістської школи, розроблений турецькими окупантами у 1869–1876 роках. У сімейних відносинах та спадкуванні діяло коди-

фіковане ісламське право; торгові відносини регулювалися турецьким правом, що було точною копією французьких торговельних норм.

Щодо англійського права, яке діяло у Палестині протягом 30 років, то наразі Ізраїль називають специфічною правовою системою з рисами англо-саксонської правової системи. Як згадувалося, в Османській імперії норми мусульманського права, що не регулювали певних питань, замінювалися на норми загального права. Відбулася інкорпорація Палестини до законів Великобританії з вексельного права, немайнових прав, господарського права. Важливим моментом є запозичення правових прецедентів та перетворення їх на закони. Публічне право широко застосовувало англійський прецедент та норми права. Судова система використовувала загальне право як у разі відсутності відповідних мусульманських норм, так і у разі незрозумілості мусульманських норм для євреїв.

Варто зазначити, що попри тисячолітні контакти з іншими правовими системами, іудейське право залишається глибоко специфічним і зберігає низку унікальних рис та інститутів.

До таких рис належать, зокрема:

1) розвиток іудейського права тісно пов'язаний з тисячолітньою історією єврейського народу, з урахуванням змін і доповнень, практики застосування і тлумачення норм іудейського права і є одним із найтриваліших безперервних процесів такого роду, хоча і не позбавлений як внутрішніх, так і зовнішніх суперечностей;

2) в іудейському праві норми є переважно імперативними і, як правило, являють собою сувору заборону, зобов'язання або обмеження, накладають на особу значний обсяг обов'язків, а дотримання чи недотримання їх пов'язане із заохоченням або санкціями релігійного характеру [1, с. 74].

Як зазначалося, іудейському праву притаманна низка особливих рис, серед них:

а) досить тривалий і суперечливий порівняно з іншими релігійними правовими системами період становлення і розвитку;

б) надзвичайно суперечливий характер процесу становлення і розвитку іудейського права, який залишив досить помітний відбиток як на його зовнішній стороні, так і на його сутності та змісті;

в) імперативний характер іудейського права, перевага у його системі прямих заборон, вимог, різного роду обмежень та обов'язків над правами і свободами суб'єктів права;

г) багатофункціональний характер іудейського права, який проявляється у тому, що воно виконує стандартні функції (регулюючу, охоронну), а також специфічні тільки для іудейського права функції (формування та консолідація іудейської громади, вплив на різні сфери суспільного життя, його доктринальний характер, що впливає на правову культуру Ізраїлю);

д) обмежений характер прямого регулятивного впливу іудейського права на ізраїльське суспільство і поширення його на євреїв, які проживають на території інших країн (його персональний, національний і соціальний характер).

У системі права Ізраїлю надзвичайно важливу роль відіграють принципи права (органічне поєднання релігійного та національного начала, дотримання звичаїв тощо). Іудеї навіть вивчають окрему дисципліну, яка стосується принципів іудейського права. Відповідно до цього іудеї покликані підтримувати вірність своєму Богові, «істинний вір» та своєму народові.

Основою виникнення та існування права Ізраїлю можна назвати Старий Заповіт (частина Біблії, яка складається з кількох книг до пришествя Христа), Тору (П'ятикнижжя Мойсееве, що розглядається як конституція єврейського народу), Талмуд (друга книга за святістю після Біблії), Мидраш (тлумачення Тори) та інші джерела права. На сучасному ж етапі існування Ізраїлю його джерелами є:

- закони, підзаконні правові акти;
- судові прецеденти;
- правові звичаї [3, с. 220].

У 1948 році Ізраїль набуває статусу незалежної держави. З'являються перші закони, які й на сьогодні замінюють конституцію (конституція відсутня як така; існує ряд конституційних законів) [4, гл. 56]. Це десять Основних законів, що регулюють діяльність Президента, Кнесету, Уряду та державного контролера, судочинство, службу в армії тощо. Дієвість їх підтверджена Верховним судом Ізраїлю. Відсутність конституції можна пояснити тим, що перше місце у житті народу займає Священне Писання, звичаї різних іудейських общин, які закладені у свідомості віруючого іудея і передаються від покоління до покоління, а також певний відсоток релігійних мусульман. Але деякі правові сфери залишаються незмінними. Численні регламенти Великобританії, господарське право, торгове право залишилися у силі та діють у сучасному Ізраїлі, хоча деякі з них мають рекомендаційний характер. Відповідно до Закону від 1957 р. кожен суд зобов'язаний керуватися судовим прецедентом, встановленим вищим судом. Якщо ж відсутня норма для врегулювання невирішеного питання, суд може використовувати звичаї народу, після чого вони перетворюються на судові прецеденти. У сучасному Ізраїлі втрачається дія англійського судового прецеденту. Суди частіше посилаються на американську судову практику.

Норми Османської імперії втратили чинність, хоча частково стали підґрунтям для Цивільного кодексу. За формою він дублює континентальну правову систему, встановлюючи конкретні принципи, які повинні бути конкретизовані у ході судового процесу. Також на вищезгадані закони приватного права вплинуло право континентальної Європи та Гаазька конвенція, що заповнили прогалини у нормах кодексів та законів загального права та наповнили закони змістовно і врегулювали питання, право на врегулювання яких надавалося суддям [2, с. 240].

Звичаї визнаються джерелом ізраїльського права у разі прямої вказівки закону або виходячи з багаторічної практики його застосування. Низка звичаїв набула значного поширення в Ізраїлі. Наприклад, обов'язок роботодавця попереджати працівника про звільнення за два тижні. Це положення захищається судовою системою. Сучасний інститут власності пронизаний низкою положень, які імплементували релігійні звичаї не завдавати шкоди і не допускати руйнування майна, «принципи доброзичливості», специфічний режим купівлі-продажу земельних ділянок, у якому перевага надається представникам іудейської релігійної громади тощо. «Іудейська правова спадщина» як субсидіарне джерело права відіграла помітну роль у втіленні ідеї «природного права» іудеїв щодо повернення на історичну батьківщину і лягла в основу ідеології сіоністів. Зокрема, «спадщина» розглядається як джерело права у ст. 1 Закону Foundation of Law, яка закріплює те, що якщо суд у ході розгляду справи не може знайти відповіді на питання, яке виникло «у статутному або судовому праві, або не може вирішити його шляхом застосування аналогії, то він повинен розглянути його і прийняти рішення, виходячи із принципів свободи, справедливості, неупередженості та мирної ізраїльської спадщини» [5, с. 224].

Ще одним підтвердженням важливої ролі правового звичаю є те, що сімейні відносини дотепер регулюються релігійними нормами, тобто народ дотримується звичаю вирішення сімейних спорів шляхом створення рабинських судів (закріплено на законодавчому рівні). Вступ до шлюбу, народження дітей, розлучення – усі ці питання регулюються общиною. Водночас, окрім іудейської общини, існує християнська, мусульманська тощо [4, с. 261].

Сьогодні іудейське право є специфічною системою загального і частково континентального права Держави Ізраїль, відповідно до чого воно поступово витісняється світським правом. Хоча питання про світський чи релігій-

ний характер правової системи Ізраїлю не вирішене остаточно, варто схилитися до того, що право Ізраїлю набуває дедалі більше світського характеру.

«Ізраїльське право є одночасно і древнім, і молодим, що зросло на власному ґрунті та іммігрантському, і суто родовим та універсальним. Воно одночасно належить і до загального, і до цивільного (континентального) права, але в той же час воно не є ні тим, ні іншим» (Е. Шахар) [5, с. 8]. За своєю природою правова система Ізраїлю є змішаною, в якій відсутня кодифікована конституція: «Відсутність формальної конституції в Ізраїлі є своєрідною рисою його правової системи. У силу цього на відміну від більшості інших країн, за прикметним винятком Великої Британії, проблеми права і релігії в Ізраїлі не формуються у конституційному порядку, не вирішуються» (І. Ангеланд) [5, с. 8].

Взаємодія світського та релігійного права в Ізраїлі також визначається у співвідношенні світської та релігійної юрисдикції. Згідно з актом Rabbinical Court Jurisdiction (Marriage and Divorce) Law від 1953 р. до виключного ви-

дання рабинатських судів віднесені справи щодо шлюбів та розлучень євреїв. Таким чином, Рабинат країни, а також рабинатські суди «підпадають під юрисдикцію Високого суду справедливості», Рабинат «залишається суб'єктом юрисдикції» останнього. Світські суди, застосовуючи релігійне право, коригують його відповідно до вимог світського права. Нарешті, релігійні суди зобов'язані «дотримуватися основних законодавчих актів і поточного законодавства», «діяти в межах конституційного права і з дотриманням принципів фундаментальних людських прав».

Також у правовій практиці застосовуються такі джерела, як доктрина права, міжнародно-правові угоди.

Незважаючи на великий вплив правових систем світу, право Ізраїлю виокремлюється своєю самобутністю, повагою до звичаїв, традицій предків, вшануванням основних принципів іудеїв, згуртованістю нації, навіть за межами Ізраїлю, дотриманням релігійних законів Тори, Біблії, Талмуду і впливу англо-американської та романо-германської правових систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Порівняльне правознавство : навч. посібник / [Погрібний О.О., Погрібний І.М., Волошенко О.В. та ін.] ; за заг. ред. О.Н. Ярмиша. – Харків : Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 296 с.
2. Кётц Х. Сравнительное частное право : В 2-х томах / Х. Кётц, К. Цвайгерт. – Том I. Основы. – М. : Международные отношения, 2010. – 728 с.
3. Ткаченко В.Д. Порівняльне правознавство : підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів / Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов В.Д. ; [за ред. В.Д. Ткаченка]. – Харків : Право, 2003. – 274 с.
4. Правовые системы стран мира : энцикл. справочник / [отв. ред. А.Я. Сухарев]. – М. : Норма: Норма-Инфра М, 2000. – 832, [1] с.
5. Савчин М.В. Порівняльне правознавство. Загальна частина : навч. посібник / Савчин М.В. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 288 с.